

Núm. 79 (Tardor 2025)
ISSN 2386-4753

Ressenya: Dari Escandell Maestre (Ed.) (2024) Cultura literària i resiliència al País Valencià

Àngel Costa Gil

Àngel Costa Gil

Universitat de Barcelona, Estat espanyol
acostagil@ub.edu

Citació

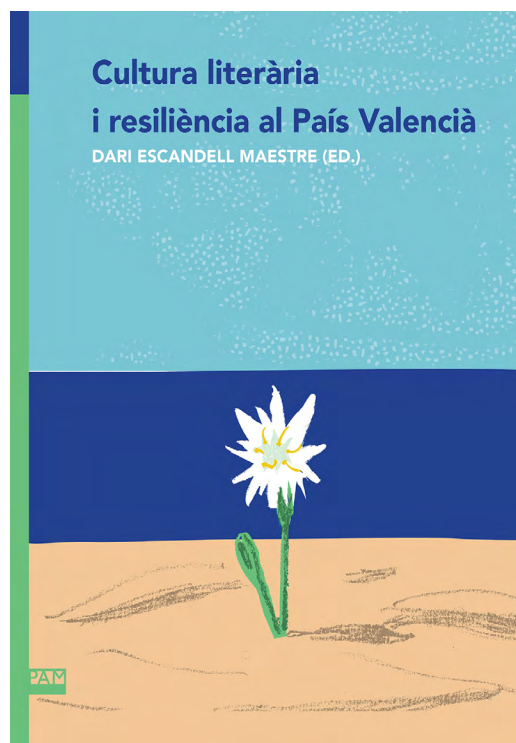
Costa Gil, Àngel (2025). Ressenya del llibre:
Dari Escandell Maestre (Ed.) (2024). Cultura literària i
resiliència al País Valencià, 214 pp., *Caplletra. Revista Inter-
nacional de Filologia*, 79, 287-291. [https://doi.org/10.7203/
caplletra.79.30823](https://doi.org/10.7203/caplletra.79.30823)

Fitxa bibliogràfica

Dari Escandell Maestre (Ed.), *Cultura literària i resiliència al
País Valencià*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Mont-
serrat, 2024, 214 pp., ISBN 978-84-9191-339-9.

Data de recepció: 17/04/2025

Data de publicació: 23/09/2025

La resiliència, entesa com «la capacitat de reconstruir l'equilibri emocional o identitari després d'un esdeveniment traumàtic o advers» (p. 5), és el fil conductor que ressegueixen els tretze articles acadèmics d'experts en sociologia i en llengua i literatura catalanes que Dari Escandell ha editat en aquest volum. Unes investigacions que, en bona part, són el resultat del *workshop* internacional que el Grup d'Estudis Transversals de la Universitat d'Alacant va organitzar l'abril de 2024, i que va comptar amb la presència d'especialistes d'àmbits diversos per a endinsar-se en les significacions teòriques i pràctiques d'aquest concepte. Fruit d'aquelles jornades,

Aquest treball és subjecte a una llicència de [Reconeixement 4.0 Internacional de Creative Commons \(CC by 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/)

© 2025 Àngel Costa Gil

en els assajos es constata que la noció de resiliència, provinent de l'enginyeria, és altament productiva en el món humanístic per a analitzar la capacitat dels individus de superar situacions violentes, estressants o conflictives, i poder sortir-ne més reforçats. Especialment, això és així en contextos de substitució lingüística o autoodi dels parlants, com els que s'examinen en aquest volum a propòsit de la realitat lingüística i social valenciana —però que poden fer-se extensibles, també, a la resta del domini lingüístic català.

Escandell, molt encertadament, ha dividit el volum en tres seccions diferents, que agrupen els capítols per temàtica. En la primera, hi trobem quatre indagacions al concepte de resiliència aplicat al camp de la llengua i la literatura feta des del País Valencià, les quals ja esbossen totes les línies que s'exploraran en les dues seccions posteriors: des de la fermesa en clau lingüística o de gènere fins a l'ecologisme o la qüestió identitària. En la segona, a través de cinc articles, es fa una aproximació pràctica a autors *valencians* concrets que per la seva trajectòria podem considerar resilients —remarco el mot valencià perquè es traspuen els límits autonòmics i s'emmarca la cultura valenciana en el si d'una cultura compartida per tots els territoris de parla catalana (amb tot el que això implica). Finalment, la tercera secció clou el volum amb quatre anàlisis de pràctiques literàries altres; és a dir, les que, per si mateixes, permeten mostrar formes de resiliència més enllà de la narrativa convencional —els dietaris, el còmic i la narrativa infantil i juvenil LGBTIQ+. En conjunt, és un volum que ofereix mirades plurals, interdisciplinàries i complementàries a diverses formes d'adaptabilitat que conflueixen en el món literari valencià, on s'«ha generat una literatura genuïna, idiosincràtica, impregnada per la pressió constant davant de les hostilitats sociopolítiques de torn i per la capacitat d'adaptació i superació» (p. 7). Un llibre, en definitiva, que actua com a mirall d'una societat i de les opressions que s'hi produeixen, amb les consegüents diagnosis de les maneres possibles que tenen els escriptors d'enfrontar-s'hi (*resistència*) i recuperar-se'n (*resiliència*); i en un context en què la tria del valencià ha esdevingut en si mateixa, per causes i motius distints, un acte resilient —més encara en el moment actual, en què el govern del país, encapçalat per formacions de caire espanyolista, ataca sistemàticament la llengua pròpia i pretén esborrar-ne la identitat.

El primer capítol del volum, signat per Vicent Flor, situa el lector en les coordenades de la resistència i la resiliència en l'àmbit literari valencià. Tot partint de les definicions d'aquests termes que trobem en el diccionari, Flor revisa la noció de cultura i el seu paper en la legitimació dels diferents processos de construcció identitària, i posa en joc els fenòmens d'homogeneïtzació i assimilació en el «camp literari». A través d'un examen perspicaç, l'autor constata que la *nació* espanyola s'ha construït sobre la idea que el castellà n'és la llengua comuna i que, per tant, cal dominar culturalment tots els seus *integrants*. Aquest procés, que Flor ressegueix amb algunes dosis d'ironia, s'ha dut a terme mitjançant la tergiversació del relat històric i la manipulació del discurs que s'ha fet sobre la llengua castellana —«anomenada també *espanyola* mitjançant una sinècdoque interessada» (p. 18)— des de l'òptica espanyolista, que l'ha presentada com l'única llengua de cultura vàlida. Lluny d'aturar-se, aquest intent de dominació persisteix, i el resultat és que els escriptors que opten pel valencià es troben en un estat de subordinació permanent. Cal llegir en aquest mateix sentit l'article de David Peidro, que recull les tesis sobre homogeneïtzació lingüística que postulava Carme Junyent, i que

adverteix que el poder, en els seus intents uniformadors, ha tendit a propiciar tradicionalment processos de substitució lingüística —com els que es viuen actualment en els territoris de parla catalana. Peidro indica que, en paral·lel als intents de dominació castellana de què parlava Flor, avui dia avancen els fenòmens de globalització i homogeneïtzació mundials, afavorits d'ençà de l'adveniment de la postmodernitat. En aquest context, es pregunta sobre el significat de resistir, i conclou, tot alineant-se amb Junyent, que el futur de la llengua «depén de nosaltres. Que es mantinga o no depén de tu, de mi» (p. 60).

Per la seva banda, Irene Mira situa la literatura com a eina al servei de la construcció de la identitat col·lectiva a través de l'anàlisi de la resposta artística, literària i popular als assassinats de Salvador Puig Antich i Miquel Grau durant la Transició. Mira subratlla que la Nova Cançó i la literatura dels anys setanta «són representatives d'aquesta posició resistent que denuncià la violència que el govern i els grups d'extrema dreta desplegaron sobre la dissidència política» (p. 30), i ho exemplifica amb l'anàlisi de les composicions de denúncia que feren Llach, Isaac i Estellés, arran de l'homicidi de l'anarquista barceloní; i amb els testimonis de Quiñonero, la cançó d'Al Tall i el poema d'Estellés a propòsit de l'assassinat del jove valencianista —peces, totes elles, que ajudaren a configurar una identitat valenciana resilient i que actuaren com a baules d'empoderament col·lectiu. Al seu torn, Sandra Obiols posa el focus en la criptogínia i en la triple discriminació que pateixen les escriptores valencianes: per ser dones, escriure en català i fer-ho des del País Valencià, en el si d'una cultura, la catalana, que sovint —diguem-ho sense embuts— menysté les aportacions culturals que es fan més *avall* del Sénia o que directament les desconeix, a causa de la poca o nul·la circulació comercial de les editorials valencianes per la resta del domini lingüístic (és per això que el llibre s'ha publicat a Barcelona?). Així, en el seu assaig analitza els testimonis de quatre escriptores, d'edats i condicions diverses, que a través d'entrevistes denuncien la realitat masclista en què s'inscriuen, amb una atenció específica a les cures i a les feines domèstiques no remunerades, que ara com ara encara estan molt feminitzades; i a la complexitat del mercat literari valencià, que en dificulta la professionalització.

La segona secció s'inaugura amb el capítol de Maria Lacueva, que analitza la resiliència històrica de les escriptores del País Valencià. La investigadora constata la disputa ideològica dels anys trenta entre els representants del valencianisme polític per a atreure les dones al projecte nacionalista valencià, i com el franquisme s'aprofità dels mateixos mecanismes per a adoctrinar-les i fer-les afins al *Movimiento*. Així, Lacueva exposa el model de dona valenciana que el règim franquista creà en els seus intents homogeneïtzadors —orgullosament espanyola i totalment folkloritzada—, que esdevingué «la valenciana per antonomàsia» (p. 73); i la lluita de les escriptores de postguerra, com Civera o Sánchez-Cutillas, per donar veu a models de dona dissidents —roges, prostitutes, drogoaddictes o feministes. Lacueva fa un buidatge de les col·laboracions d'aquestes escriptores en la premsa de l'època, i ens presenta el seu discurs ideològic en tres eixos diferents: l'activisme valencianista, la recuperació de la memòria històrica i la lluita contra l'assimilació cultural perpetrada pel règim a través de les festes populars. Un article, doncs, que rescata el paper de les escriptores en la (re)construcció de la història col·lectiva de la dona valenciana durant el franquisme. Per la seva part, Carles Cortés analitza la producció d'Isabel-Clara Simó, escriptora valenciana establerta a Catalunya

i, per aquest fet, exclosa del món literari valencià (p. 103). Cortés assenyala com Simó també s'aprofita de la premsa per a divulgar el seu ideari d'esquerres, feminista i nacionalista català. A més, aplica en Simó els tres aspectes sobre l'estudi de la resiliència que va fixar el psicòleg Boris Cyrulnik, i que després reprendran altres autors del volum: l'adquisició dels recursos interns de l'individu per a reaccionar a l'agressió externa; la detecció de les carències de l'individu que, per culpa de l'agressió, li poden provocar el trauma; i el suport extern que proporcionen a l'individu les guies de resiliència (pp. 100-101). En aquest sentit, l'optimisme i la confiança en una situació venidora futura són fonamentals per a garantir la capacitat d'adaptació i superació, tal com palesaran M. Àngels Francés (p. 121), Anna Esteve (p. 155) i Carla Mira (p. 163) en els seus respectius estudis. Finalment, també cal llegir en clau de gènere el capítol de Raül Sánchez sobre la figura de Carme Miquel, la trajectòria de la qual pot ser tinguda en compte com un exemple de pràctica resilient constant pel que fa a la seva tasca de renovació pedagògica, en què són centrals la defensa del valencià, l'escriptura de narrativa infantil i juvenil i la reivindicació dels valors feministes i ecologistes.

L'arrelament al territori davant dels fenòmens de canvi que el destrueixen o desfiguren ens permet d'establir paral·lelismes entre l'estudi de Júlia Ojeda —centrat en el tríptic de Marta Rojals— i el de M. Àngels Francés —que analitza alguns dels versos d'Emili Rodríguez-Bernabeu. Així, el primer se centra a exposar la resiliència de les protagonistes femenines de Rojals davant dels desarrelaments econòmic, de classe i lingüístic causats per la crisi financera del 2008, en una Espanya que havia centrat la seva economia en el creixement infinit i en la indústria del totxo. La presència d'un estudi sobre una escriptora principatina ajuda a establir lligams entre el *nord* i el *sud* del domini lingüístic, alhora que fa evident el conflicte centralista que també es viu a Catalunya —amb una capital, Barcelona, altament fagocitària. En canvi, el segon aborda la trajectòria literària del poeta alacantí, marcada per la lluita per la supervivència lingüística i cultural del sud del País Valencià davant de l'acceleració del procés de substitució lingüística a les comarques més meridionals. Francés indaga, també, en l'oblit del sud per part dels mateixos valencians, i en la crisi identitària València-Alacant, encara avui no resolta.

El conflicte identitari també és a la base del capítol de Laura Sellés. Aquí, però, l'autora se centra en l'actitud resilient a què es veuen forçades les persones del col·lectiu LGBTIQ+, i aborda el paper que pot jugar la literatura infantil i juvenil en la construcció d'aquestes identitats i en la desconstrucció dels prejudicis i discursos d'odi. Acompanyen a aquest article en la tercera secció del llibre dos més sobre el dietarisme: el primer, signat per Anna Esteve, dona compte de l'auge en la publicació de dietaris en valencià durant les últimes dècades, i ho atribueix a la manca de debat públic i d'espais per a la crítica en el panorama literari valencià, molt tensat per les actituds i ideologies lingüístiques hostils envers la llengua i la identitat pròpies. Davant d'aquest buit, el dietari esdevé el refugi des d'on els escriptors poden confessar i testimoniar el seu món interior, exposar el trauma i adoptar una actitud resilient. El segon, a cura de Carla Mira, ressegueix els tres dietaris de Lourdes Toledo, en què l'escriptora denuncia, des d'una òptica feminista, totes les injustícies amb què es troba —des de ser dona fins a ser valenciana i escriure en valencià. Cal destacar que aquesta actitud rebel ve propiciada pel retorn de Toledo

a València quinze anys després d'haver-ne marxat, i pel contrast entre la ciutat del passat i la del present —quelcom molt semblant al que exposa Ojeda en el seu assaig sobre la narrativa de Rojals. Finalment, clou el volum l'anàlisi que Eduard Baile fa de quatre de les biografies d'escriptors que ha publicat l'AVL, i que volen servir per a arrelar el jovent al territori, difondre'n la història i crear relats en què la llengua esdevingui el pal de paller de la identitat valenciana —cosa que molesta molt als governants actuals, que han respost, com és sabut, retallant dràsticament el pressupost de l'AVL. L'autor posa en relleu que l'AVL hagi editat trenta còmics per a reivindicar la tradició etnopoètica i cultural pròpia, amb voluntat didàctica i fent ús d'un gènere, el còmic, tradicionalment menystingut per la intel·lectualitat catalana, pel fet de tractar-se d'un mitjà de comunicació de massa.

En resum, la publicació d'aquest volum sobre la resiliència literària i cultural al País Valencià s'ha esdevingut en un moment històric en què aquest fenomen és de màxima actualitat. Els atacs constants i sistemàtics a la llengua, sumats al retrocés en l'ús social que s'observa a tota la catalanofonia, ens obliguen a reflexionar sobre les praxis literàries i culturals que estem duent a terme com a comunitat lingüística. Justament, aquest llibre aconsegueix situar al centre del debat públic unes dinàmiques pròpies de les cultures minoritzades que, sotmeses a processos d'homogeneïtzació i assimilació cultural, han de lluitar per mantenir la identitat, alhora que han de combatre les formes d'opressió pròpies del sistema heteropatriarcal en què vivim. El volum ressegueix d'una manera holística algunes d'aquestes opressions, i subratlla l'actitud ferma que els escriptors valencians, pel simple fet de ser i d'escriure en valencià, adopten per a fer-hi front. Si se'm permet —i sense voluntat de caure en falsos tòpics—, el simple fet que sigui des de la Universitat d'Alacant estant —«el sud del sud», tal com s'afirmà al VIII Congrés Internacional de l'Associació de Joves Investigadors en Llengua i Literatura Catalanes que se celebrà en aquesta mateixa universitat l'abril de 2025— des d'on es plantegi i reivindiqui aquest terme per a l'anàlisi de les actituds culturals i literàries de la intel·lectualitat d'una llengua minoritzada, ja és, en si mateix, un acte de resiliència; ço és, una mostra de prendre consciència d'una situació concreta i d'adquirir eines per a combatre els discursos homogeneïtzadors i les actituds contràries a què la comunitat de parlants ha de fer front —i emergir-ne, així, més *resilient*.